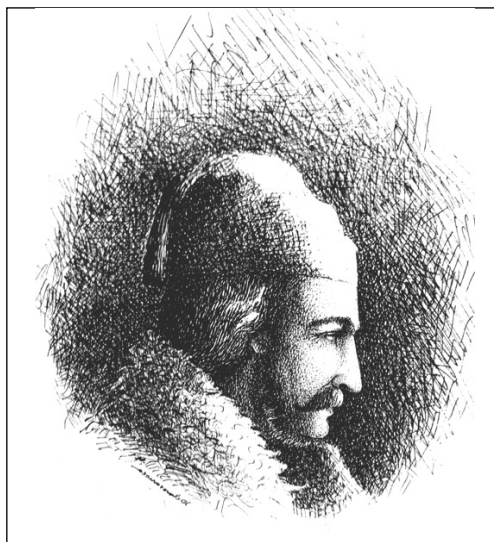

„Mândrele” și mândria lui Anton Pann (I)

Vasile Vasile*

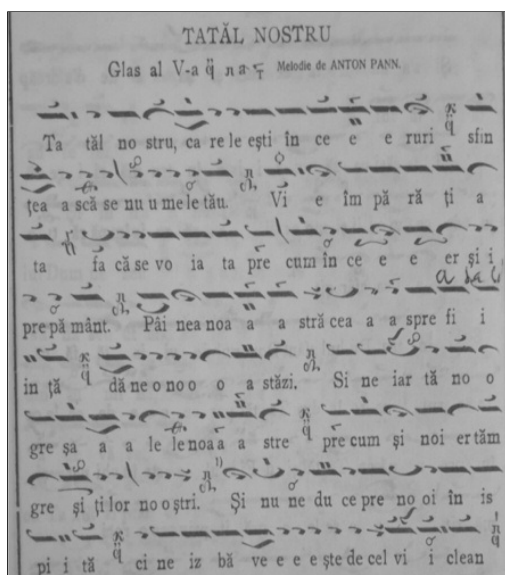
Cunoscutul desen în peniță imaginat
de B. Șt. Delavrancea,
aflat în Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei

Neînțeleasă în dimensiunile ei culturale complexe, **cea mai importantă personalitate a spiritualității românești din prima jumătate a secolului al XIX-lea**, elogiată succint de reprezentanți de marcă ai culturii noastre – printre care trebuie citați măcar cei mai importanți: Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu (îl considera „Omira al poporului său”), I.L. Caragiale („se simțea cosângean și cu modestie, congenial cu Anton Pann”¹), B.P. Hasdeu (îl numără printre geniile românești), G. Dem. Teodorescu, Moses Gaster, Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Tudor Vianu, Nichita Stănescu, Marin Sorescu, dar și de George Enescu, George Breazul, Ion Popescu Pasărea, Gheorghe Ciobanu etc. –, Anton Pann a devenit în timp eroul multor fantasmagorii, care l-au pierdut

prin bălăriile literaturii române, situându-l în lumea maneliștilor, făcând din el un personaj mare amator de chefuri și aventuri amoroase, nu numai imagine, dar și compromițătoare. Două autorități ale istoriei literaturii române au scris despre „finul Pepei cel isteț ca un proverb” și l-au proiectat la cele două extreme: unul considerându-l un Don Juan, celălalt un misogin, neînțelegându-se între ei că nu a fost nici unul nici celălalt, ambele proiecții imagine anulându-se reciproc.

„Numai chipul său de a scrie glumeț și popular l-a făcut cunoscut poporului pentru care el era și Platon și Aristot și Schopenhauer și în fine filosoful filosofilor, vorbindu-ți despre dânsul și despre tine și, mai mult decât toate, vorbindu-ți în limba ta”² – scria la începutul secolului trecut Theodor Speranția, dar aprecierea a rămas suspendată în timp.

În recenta monografie tipărită de Editura Academiei și propusă pentru reeditare Muzeului Național al Literaturii Române am demonstrat că Anton Pann nu a rămas în istoria culturii românești nici pentru un motiv, nici pentru celălalt, ci pentru că reprezintă **placa turnantă a spiritualității orientale, ortodoxe și a celei occidentale**, dăruind culturii noastre monumente rezistente în timp. Dacă ar fi să amintesc doar *Tatăl nostru* – considerat imnul ortodoxiei românești, cântat de bătrânele credincioase analfabete de la multe biserici, nu însă și de muzicologii și de profesorii Universității Naționale de Muzică – sau imnul național *Deșteaptă-te, române*, care a pregătit și a însoțit

Tatăl nostru, creație muzicală a lui Anton Pann

marile evenimente ale istoriei noastre: 1848 (la Brașov, la Râmnicu Vâlcea, în Munții Apuseni), 1859 (la Iași și București), 1877 (la București și în Transilvania), 1918 (la Cernăuți, Chișinău și Alba Iulia), 1987 (Brașov), 1989 (Timișoara, București și în multe alte centre județene, după ce fusese interzis de autoritățile habsburgice și apoi de cele comuniste); m-aș limita doar la aisbergul a ceea ce am moștenit de la „finul Pepei cel isteț ca un proverb”.

MONITORUL OFICIAL AL ROMÂNIEI, PARTEA 1, Nr. 237

Tempo di marcia

1. Des - teap - tă - le, ra - mă - ne, din sam - nă cel de
 cum ori nă - o - da - mă - ne, din sam - nă cel de
 vii, cu cru - cea - n - trun - te! căci oas - tea e creș -

moar - le, în ca - re tea - dă - ci - ră bar - ba - ră de li -
 lu - me să nă - se - na nă - se - na nă - se - na nă - se - na
 vi - ne, Ro - mă - na nă - se - na nă - se - na nă - se - na
 li - nă, De - vi - za - li - ber - ta - te și sco - pul ei prea -

ran, bar - ba - ră - de li - ran! A - cum ori nă - o -
 man, un să - ge - de ra - man Si că - nă nă - se - na
 păt, ai voș - tri - stră - ne - poți, Cu bra - fe - le ar -
 sâri, și sco - pul ei prea - sâri, Mu - rim mai bi - nen -

da - ră ora - reș - teș - ti al - tă soar - te, La - ca - re să - se - na
 păt - hă - pă - trun cu fa - tă - ra - ra - ra - ra - ra - ra - ra
 ma - te, cu fo - cul vos - tru - nă - ne, Vi - o - ră - nă - se - na
 lup - tă, cu glo - ri - e - de - pli - nă, De - oă - să fim - sclavi -

chi - ne și cru - ză - tă dă - man! și cru - ză - tă dă -
 lup - te, un nu - me de Tra - ran, un nu - me de Tra -
 la - te ori moar - le! stră - nă - poți, și moar - le! stră - nă -
 ra - ră - în ve - chiul nă - se - na - nă - se - na - nă - se - na

man! A - cum ori nă - o - da - ră ora - reș - teș - ti al - tă
 can! Si că - nă nă - se - na - nă - se - na - nă - se - na - nă - se - na
 poți, Cu bra - fe - le ar - ma - te, cu fo - cul vos - tru - nă
 man! Mu - rim mai bi - nen - lup - tă, cu glo - ri - e - de -

soar - te, La - ca - re să - se - na - chi - ne și cru - ză - tă dă -
 ra - me - tra - un - ră - ra - ra - ra - ra - ra - ra - ra - ra - ra
 vi - ne, Vi - o - ră - nă - se - na - nă - se - na - nă - se - na - nă - se - na
 pli - nă, De - oă - să fim - sclavi - a - nă - se - na - nă - se - na

man! și cru - ză - tă dă - man! și cru - ză - tă dă -
 ran, un nu - me de Tra - ran, un nu - me de Tra -
 poți, și moar - le! stră - nă - poți, și moar - le! stră - nă -
 man! în ve - chiul nă - se - na - nă - se - na - nă - se - na

Armonizările și aranjamentele muzicale ale imnului național se vor face cu aprobarea Ministerului Culturii.

Imnul național al României

Imnul național este la fel de puțin cunoscut de generațiile secolului al XXI-lea, lipsind din multe manuale actuale de *Educație muzicală*, motiv pentru care nu este cunoscut generațiilor actuale de români.

Cea mai importantă parte a activității interpretative, didactice și creatoare a lui Anton Pann a fost, din păcate, ignorată. Este cea muzicală, concretizată în ceea ce el însuși a numit **românirea cântărilor de strănă**, activitate urmărită pe tot parcursul vieții sale și care a avut un rol excepțional în formarea limbii noastre literare și în dotarea stranei românești cu toate cele necesare.

Considerând că „a murit înainte de vreme și pe neașteptate și trăiește peste așteptări, înfruntând vremea, înscris hotărât pe drumul nemuririi”, unii înclinând „să creadă că el însuși n-a bănuț nici proporțiile la care posteritatea îi va evalua activitatea”, academicianul ierarh Antonie Plămădeală exclamă: „Ce frumos cuvânt a găsit pentru lucrarea patriotică și artistică: **a români!**” (sublinierile îmi aparțin). Înaltul ierarh subliniază faptul că eminentul psalt „a întors melodiile la ele acasă. Le-a curățat, le-a purificat, le-a dat echilibru, le-a aruncat tot balastul inutil și obositor care le făcea greoaie și plictisitoare”³.

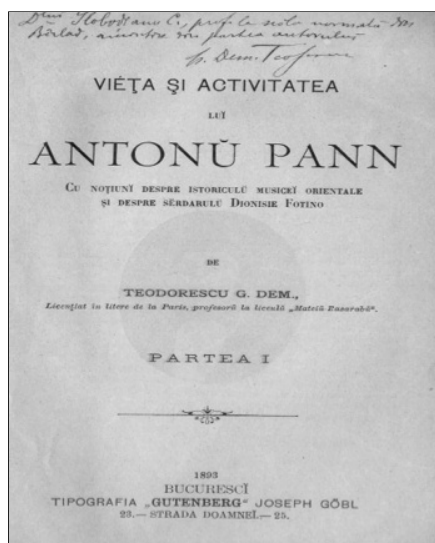
G. Dem Teodorescu îl considera, la sfârșitul veacului său, la aproape o jumătate de secol de la trecerea la cele veșnice a autorului *Bazului teoretic și practic al muzicii bisericești*, un reprezentant de marcă al primei jumătăți a secolului său: folclorist, dascăl, autor și tipograf de lucrări muzicale și compozitor, ipostaze surprinse chiar în textul său, în următoarea ordine:

1 – „cel dintâi(u) care ne dă o colecțiune de proverbe, cărți de imnuri religioase, basme și povești versificate, ghicitori, poezii populare și descrieri de moravuri”;

2 – „se identifică cu caracterul(u) național(u) și să facă pentru instrucțiune mai mult(u), poate, decât au făcut în zeci(mi) de ani sute de școale după dânsul”;

3 – „și-a asigurat” nemurirea „prin acele **peste 100 de broșuri, calendare și volume**, personal(u) mie cunoscute, dintre care vreo 25 numai de musică”, la care se adaugă și cele netipărite încă”;

4 – „compositorul(u) melodiilor sacre și arieilor pe care se cântau versurile tuturor poezilor contemporani”⁴.

Coperta cărții lui G. Dem. Teodorescu –
Viața și activitatea lui Anton(u) Pann, 1893

Numele lui Anton Pann,
în contextul personalităților de pe cupola Ateneului Român

Înscrierea numelui său pe cupola Ateneului Român, între Cantemir și Kogălniceanu, este întărită de o recentă monografie care îl consideră, pe bună dreptate, pe autorul celor aproximativ o sută de cărți ce i-au trecut prin mână, ca alcătuitor, traducător, editor, tehnoredactor și chiar tipograf „*una dintre cele mai originale figuri ale culturii românești din prima jumătate a secolului trecut*” (al XIX-lea – nota îmi aparține)⁵.

În locul complexe sale personalități, **recunoscut ca geniu de către B.P. Hasdeu și prin mâna căruia au trecut aproape o sută de cărți în limba română**, traduse, alcătuite, adaptate, întocmite, redactate, tehnoredactate, cele mai multe chiar tipărite în propria tipografie, a fost proiectat un alt personaj, fals, închipuit de „cercetători” grăbiți sau neavizați, care se poate spune că și-au transferat trăsăturile propriei fizionomii în locul celei ale unui cărturar temeinic, ce trebuie restituit pe baza documentelor și mai ales a cărților pe care și-a lăsat numele, astfel că cea mai recentă prezentare autentică a psaltului, autorului de cântări de strană, a profesorului, folcloristului, literatului, tipografului Anton Pann rămâne cea datorată lui G. Dem Teodorescu, în cele două volume amintite.

În timp ce unii antonpannologi sau admiratori ai „operei” emblematice figuri a culturii românești din prima jumătate a secolului său s-au străduit să depășească **greutățile scrisului chirilic și ale semiografiei psaltice în care au fost tipărite cele câteva zeci de cărți**, peste

douăzeci fiind muzicale, **falșii antonpannologi au creat „biografii” romanțate**, care ignoră puținele documente ce ni s-au transmis de la eminentul cărturar, risipite în timp și în spațiu.

„S-a spus în trecut mult rău” – afirma în urmă cu o jumătate de secol unul dintre cei mai importanți dintre exegeții săi⁶, istoricul literar D. Popovici, considerând mai supărător „faptul că autorii au alterat aspectul moral al epocii”⁷.

Deși l-au considerat „om din popor, înzestrat cu un rar talent muzical și poetic”, **adeptii realismului socialist** scriau că Pann nu a „izbutit să se ridice în acele vremuri decât până la treapta de umil dascăl de psaltichie”, dar în epoca frământată a anilor 1820–1848 „*nu s-a plecat sub umilinta slujbei de cântăreț bisericesc*, ci s-a zbuciumat să-și găsească o misiune mai frumoasă, a pribegit prin Muntenia, Ardeal și Moldova în căutare de melodii populare, *a venit în contact cu instituțiile care voiau să-i îngenunche personalitatea*”. Zbuciumul său ar fi constat în faptul că „ani de-a rândul a irosit o muncă uriașă în prelucrări și tipăriri de cărți medievale, ca *Noul Erotocrit și Spitalul amorului*” și i se reproșează că „nu s-a ridicat la concepția ideologică, pe care au atins-o contemporanii lui mai luminați, Bălcescu, Alecsandri sau Bolliac”⁸. Evident, nu au amintit nimic despre imensa literatură muzicală liturgică, prohibită la acea vreme.

„*Cine-i acest Anton Pann* pe care nu-l mai avea aproape nimeni în bibliotecă?” – se întreba

retoric, în tableta sa, Tudor Arghezi, la 110 ani de la moartea personajului, și continua: „Îl citise cândva Eminescu și nu l-a uitat, consemnându-i numele și calitatea în *Epigonii*”. Dar secolul al XX-lea schimbase situația: „Cine-i va să zică acest Anton Pann, fin al lui Pepelea? Ia, un cântăreț bisericesc, de strană... Atât”⁹.

Multă cerneală s-a risipit pentru **prezentarea denaturată a relațiilor psaltului cu femeile**, argument pentru a-l „descalifica” și a-i proiecta personalitatea în maidanele literaturii. De aceea, propun în acest studiu să demontez falsurile grosolane despre „partenerile” psaltului, despre „mândrele”, dar și despre **mândria lui Anton Pann** și să invit la restituirea personalității sale, așa cum este ea reflectată în documentele epocii și în scrisul autenticilor antonpannologi.

Dintre ultimele acuzații de misoginism o citez pe cea a lui Ștefan Foarță. El aducea în sprijinul „înclinației spre misogin” faptul că Pann ar fi fost „de două ori divorțat”¹⁰, chiar dacă niciuna dintre cele două „despărțiri” nu poartă vina lui, cum se va vedea în următoarele pagini.

Alimentarea acestei acuzații putea fi înlesnită și de afirmații ca aceea aparținând lui Al. Săndulescu, privind „o obsesie a lui Anton Pann a fost muieria rea, arțăgoasă”¹¹. Lucian Predescu se întreba cum poate fi cineva o „fire aventurieră”, recunoscând că Anton Pann „culegătorul de literatură populară orală și scrisă (...) a scris enorm”¹².

Taxarea psaltului de **aventurier amoroș** este contrazisă de **relațiile lui cu femeile** ce i-au marcat viața. Ființele feminine din viața lui Anton Pann sunt cinci, incluzând și pe mama sa, Tomaida, și pe fiica sa, Tinca, fiica Anicăi.

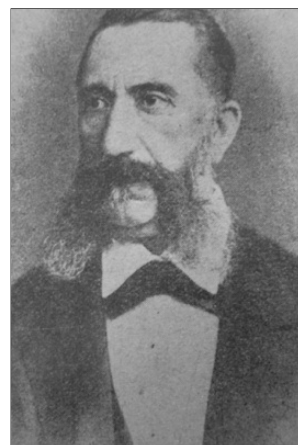
Văduva **Tomaida** s-a remarcat prin curajul său de văduvă, de a părăsi Slivenul, asuprit de otomani, cu cei trei feciori ai săi, orfani, bejenind la Chișinău. Simțind pericolul invaziei lui Napoleon, Tomaida trece apoi Prutul împreună cu Antonică și se stabilește la București, după ce pierduse pe ceilalți doi feciori în războiul Crimeii. Ea și-a însoțit fiul inclusiv la Râmnicu Vâlcea, unde a decedat în 1838.

Tinca, fata Anicăi, se va căsătorit cu viitorul prefect al Vâlciei, Fotache Radovici și este încondeiată în testamentul din 1849:

„O fiică, ce am născută
Din păcate-n anii mei,

*Tinca –
fiica lui Anton Pann*

*Fotache Radovici –
ginerele lui Pann*

Anume, Tinca, crescută
De Anica, muma ei...”

Ținea foarte mult la fiica sa și, în 1839, dorul de ea îl va aduce din nou la Râmnic, iar în *adiata* din 1849 își ruga soția moștenitoare să-i cumpere iubitei sale fiice un inel,

„Ca să-și aducă aminte
Purtând suvenirul meu
Și pentru al său părinte
Să roage pe Dumnezeu...”¹³

De la G. Dem. Teodorescu știm că „fiica naturală a lui Anton Pann s-a măritat la 14 ani”, fiind cununată de Constantin Lahovary și având șapte copii; Tinca a murit cu opt ani înainte de mama sa, fiind îngropată la Mănăstirea Dintr-un lemn, lângă mătușa sa, Platonida¹⁴.

George Călinescu și colaboratorii săi precizează că Tinca, fiica lui Pann, căsătorită cu brașoveanul Fotache Radovici, a avut cinci feciori și două fete. Unul dintre feciori, Petre Radovici „era de o asemănare izbitoare cu Anton Pann”¹⁵.

Nepotul lui Pann, Eugen Radovici, a devenit jurist, scriitor și compozitor, continuând activitatea muzicală a bunicului, fiind elevul lui Marțian Negrea și Theodor Rogalski; de două ori a fost distins la Concursul de compoziție „George Enescu”, cu mențiunea a II-a onorifică, în 1943, și cu mențiunea a I-a onorifică, în 1944¹⁶.

Căsătoria cu **prima parteneră Zamfira** – fata fără zestre și mama lui Lazăr, ajutat de tatăl său pentru a deveni preot bucureștean – nu a durat decât „șapte ani, trăind cu foc”, cum singur mărturisește:

„Căci cu întâia nevastă,
Șapte ani trăind cu foc,

Tinca, fiica lui Anton Pann
și a Anicăi,
căsătorită Radovici

Eugen Radovici,
nepotul lui Anton Pann

N-am putut în lumeaastă
Să leg două la un loc.
Chiar în ziua cununi(e)i
A fugit și m-a lăsat
Și dealul Mitropoliei
Neconținut l-am urcat,
Arătând la judecată
Că ea pe altu-a voit
Și, cu mine cununată,
Cu minciuni s-a pomenit...¹⁷

La acea vreme divorțurile se pronunțau la Mitropolie, în fața consistoriului, interesat a descuraja despărțirile dintre soți. Numai în urma amenințărilor cu sinuciderea ale fostei partenere, Pann a acceptat ruperea căsniciei, cum scria în *adiata* – testamentul din 21 februarie 1849 – transcrisă de G. Dem Teodorescu după exemplarul din arhiva Bisericii Lucaci din București, „dându-i zestrea am rupt foaia și de ea m-am despărțit”. Zamfira acceptase căsătoria pentru a scăpa de sărăcie, dar l-a amenințat cu sinuciderea pentru a obține divorțul:

„Dacă vede-n cea din urmă
Că vrea a se omorî,
Judecata mi se curmă
Și s-o las îmi hotărî.”

Cât de greu a acceptat psaltul această ruptură, precedată de repetatele întâlniri la Mitropolie, se vede din cei șapte ani, în care a tot sperat la întoarcerea soției, cu atât mai mult cu cât aveau împreună un copil, pe Lazăr și – așa cum remarcă G. Dem Teodorescu – și-a dorit să „ducă viața morală ce-i impunea condițiunea lui de persoană

semiclericală” și nu i-a cerut partenerei altă „zestre decât practicarea virtuților familiale”¹⁸. Divorțata s-a remăritat cu un vârar din suburbia Tabaci, la bătrânețe retrăgându-se la Slobozia Ialomiței, cum ne informează același biograf, G. Dem Teodorescu¹⁹.

Deși erau căsătoriți, **singurul copil pe care l-a avut cu Zamfira, Lazăr, a purtat numele de fată al mamei, Agurezan**, nu l-a ascultat, părăsind seminarul și școala de meserii; comportamentul lui i-a provocat multe și mari suferințe, cum reiese din *adiata* din anul 1849: „...de ea-n răzgâieli crescut,/ Îmblând întru desfrânare,/ Școalelor nu s-a supus (...)/ Precum nici se iscălește/ Cu pronumele meu, Pann,/ Ci pe-al mamei-sei iubește/ Și-și zice Agurezean...”

Nu-l vrea pe fiul său la înmormântarea lui, din cauza răutăților pricinuite: „M-a defăimat, și în față/ Și în dos, cum i-a venit:/ Vrajmaș mi-a fost pe viață,/ Binele nu mi-a voit...”²⁰. Sunt motivele pentru care decide dezmoștenirea lui: „...ca un’ce-mi ruga moarte,/ Înjurându-mă grozav/ Ș-avea bucurie foarte/ Când auzea că-s bolnav...”

Numai că – vorba lui – „omul nu moare de câte ori se îmbolnăvește” și, ulterior, relațiile dintre ei se vor îmbunătăți; „la 1850 – cum reține G. Dem Teodorescu –, Lazăr aleargă cu rugăciuni umilite și Anton(u) Pann cedează, ca orice părinte”²¹. Se crede că după împăcare, Lazăr ar fi purtat numele tatălui – Pană.

Care o fi vina lui Anton Pann pentru despărțirea de prima soție?

Este greu de acceptat ipoteza formulată de D. Micu, care îl însoară apoi pe psalt „cu o fată săracă și fuge cu ea în anul următor, de frica turcilor, la Brașov”, unde ar fi rămas aproximativ cinci ani²².

Anica se număra printre surorile (nu mai-cile!) de la Mănăstirea Dintr-un lemn, chemate să învețe psaltichia cu dascălul becher, invitat de stareță, în calitate de cântăreț și de profesor în anul 1826. Era orfană și a fost crescută de surorile tatălui decedat, cele două starețe de la mănăstirile învecinate, *Dintr-un lemn* și *Surpatele*.

Începutul „idilei” este descifrabil în plângerea adresată episcopului: „Suptiscălitele cu supunere arătăm prea sfințiilor voastre că având o nepoată de frate și anume Anica, rămasă săracă de mic copil de amândoi părinții și după datorie am luat-o

noi și am crescut-o până am adus-o la vârsta de 16 ani. Și la leat 1828, orânduindu-să un profesor de muzică la orașu(l) Râmnic(u), am dat-o ca să învețe oareșice muzică, fiindcă avea știință și de carte. Numitul profesor și anume Anton Pantoleon a(u) amăgit copila și cu ce mijloace nu știu că s-au făcut nevăzuți din oraș. Și cercetând noi în toate părțile nu am putut a le da de urmă-le”²³.

Profesorul îi dedică discipolei sale unul dintre cântecele de lume, în al cărui acrostih îi immortalizează numele, cântec publicat în 1831, în volumul de *Poesii deosebite* și apoi în ediția din 1837 și în broșura a III-a din *Spitalul amorului*, 1852 și în care putem urmări evoluția sentimentelor lor:

„Ah! O păsărică,
Mult odihna-mi strică:
Tot pricini îmi face,
Nu mă lasă-n pace.
Nu știu ce gând are
Ast-a ei urmăre.
Că prea îmi arată
Față-namorată.
Ivindu-să, vine
Aproape de mine.
Și îmi cîrpește
De mă-nebunește.
Când s-o apuc, zboară;
Când stau, se coboară,
Nici va să se ducă,
Nici nu să apucă.
Asta păsărică,
Ce liniștea-mi strică,
Altfel nu să prinde
Decât laț d-ai tinde”²⁴.

Mătușile fetei nu au văzut cu ochi buni idila ce înflorea sub ochii lor, considerând că fata aparține lumii lor, monahale, deși la vârsta ei încă nu putea fi călugăriță.

Primul său biograf, G. Dem Teodorescu consemnează **cererea în căsătorie de către tânărul dascăl, dar Platonida a trecut la sancționarea fetei** prin „câteva corecțiuni corporale, sub nume de «canon(u)», în paginile următoare precizând că Pann „în mod onorabil ceruse pe Anica în căsătorie, n-o furase cu forța, nu-i făcuse neorânduiei în chinovie, ci ea singură și de bunăvoie plecase cu dânsul ca una ce la etatea de 16 ani era nubilă”²⁵.

În aceste condiții apare ideea „răpirii”, susținută și de Traian Cantemir, motivând că nu este

vorba de un „spirit de aventură” – cum se insinuase anterior –, **ci „răpirea” a fost determinată „de refuzul Platonidei de a consimți la căsătoria lui cu tânăra nepoată”**. Văzând că Platonida nu acceptă ca nepoata să părăsească viața monahală și să devină partenera sa de viață, psaltul găsește o soluție într-adevăr romantică: îi taie cosițele tinerei, „soră de mănăstire”, de numai 16 ani, nu de 12 – cum au scris unii – după reclamațiile desperante ale mătușilor ei, care doreau agravarea acuzațiilor împotriva lui Anton Pann, o îmbracă în „straie sârbești” și pleacă cu ea peste munți, prin Câmpulung, la **Brașov**, stabilindu-se temporar în **Biserica Sfântul Nicolae din Șchei**, unde psaltul este însoțit de „isonarul” venit de la Mănăstirea Dintr-un lemn. Traian Cantemir, citat mai sus, explică și de ce „răpitorul” a ales drumul Brașovului: „Știind de ce este în stare femeia aceasta impulsivă și răzbunătoare, autorul *Povestii vorbii* nu ia drumul Bucureștiului pe care stareța Mănăstirii Dintr-un lemn îl cunoștea bine și-i putea ușor da de urmă”²⁶. G. Dem Teodorescu îl asociază pe autorul „răpirii” nu numai cu Béranger, dar și cu Faust, care o răpise pe Margareta „din retragerea-i pioasă”²⁷.

Scena „răpirii” este reiterată în multe cărți, unele de referință pentru istoria literaturii noastre, cum e *Dicționarul scriitorilor români*, unde se vorbește despre „o existență de «picaro» bogat colorată cu episoade sentimentale”²⁸. Aceeași existență de «picaro» cu un colorit sentimental similar o găsim în recentul *Dicționar al scriitorilor români*, unde se adaugă aprecierea că ar fi „un adevărat iluminist, în ciuda capriciului său mic burghez” și i se atribuie „râsul rabelaisian” și „școala bocacciană”²⁹.

Diaconul Gheorghe Moisescu aduce un argument suplimentar pentru fuga la Brașov: groaza provocată de izbucnirea unui „nou război între ruși și turci”, la începutul anului 1828³⁰, dar pune la îndoială „legenda plăsmuită de G. Dem Teodorescu (...), pe care au împrumutat-o și au înflorit-o toți biografii săi”, afirmând că **la București în 1828 s-a căsătorit cu tânăra Anica**, citând pentru argumentarea căsătoriei cu fosta soră de mănăstire afirmația lui Ucenescu și *Opisul delor căsnicești*, p. 7 al dicasteriei Mitropoliei din București, unde „se vorbește despre desfacerea căsătoriei lui Anton (Pann) de soția sa Anica în anul 1837”³¹.

Tunderea tinerei este confirmată și de George Ucenescu, cel care notează la sfârșitul a șase strofe, de pe fila 28 a *Manuscrisului 3497 B.A.R.*, în al căror acrostih se citește numele Anica: „În anul 1828, răpind Anton Pann pe sora Anica de la mănăstire, a îmbrăcat-o bărbătește, cu culion pe cap, ca pe seminariști, cu anterior și cu scurteică vânăta. Și a venit la Brașov cu Anica recomandând-o ucenicul d-sale. A rămas psalt la Biserica Sfântului Nicolae în Șcheii Brașovului. Pann cânta și ucenicul ținea ison și cânta(u) și amândoi și plăcutele voci pune(u) în uimire pe ascultători. Anica, vădită fiind de femeie, și Pann nemaiputând răbda rușinea, a părăsit postul de cântăreț, s-a întors în România”.

Stagiul brașovean al psaltului este imortalizat chiar de Pann, care scrie: „Aflându-mă cantor la Brașov, la biserica mare din Șchei”, precizând că anumite cântări din *Rânduiala Sfintei și Dumnezeieștii Leturghii*, publicată în anul 1847, „d-împreună cu celelalte (sunt) compuse de mine A. Pann, 1828, la Brașov”. Cel de-al doilea stagiul brașovean nu putea dura doi ani, așa cum susțin unii cercetători, Ovidiu Papadima diminuând perioada la „aproape doi ani”³².

Cele două starețe află despre mutarea tinerilor la București, scriind episcopului: „Trecând o diastemă de vreme, aflarăm că numitul este la București, împreună cu copila. Și fără zăbavă am mers la dâșii și i-am găsit. Căroră făcându-le întrebare pentru ce să facă o asemenea nelegiuită urmărire-au zis că s-au învoit unul cu altul și s-au cununat. În urmă am făcut întrebare, la care biserica s-au cununat și ei mi-au răspuns că în Transilvania, la care răspuns au fost amândoi uniți”³³.

Se pare că tânăra parteneră nu se poate obișnui cu viața trepidantă a Capitalei, iar mătușele ei au umplut arhivele vâlcene cu plângeri în toate părțile, în special la autoritățile ecleziastice, împotriva celui ce le „răpise” nepoata, acuzându-l de beție și de aventuri sentimentale. Ele nu se vor lăsa până ce nu-i vor despărți, în pofida faptului că Pann și Anica aveau trei copii: un fecior, **Gheorghiță** (mort de mic), un altul, probabil tot băiat, pomenit de tată în demersurile pentru întoarcerea soției „cu pruncul”, din 1834, mort și el tot în fragedă vârstă, și pe **Tinca** – aceasta se va căsători, în 1850, cu viitorul prefect al Vâlcii, Fotache

Piru³⁴, anticipate de George Călinescu³⁵, se confirmă a fi reale – și pe care n-o uită în testamentul din 1849.

Maldăre de documente risipite în arhivele ecleziastice și de stat din zona subcarpatică a Munteniei servesc la reconstituirea **scenariului despărțirii dureroase dintre Pann și Anica**, despărțire nedorită de dascălul hotărât să-și păstreze căsnicia, care a lăsat Bucureștiul, mutându-se la Râmnic, pentru a-și salva familia și luptându-se din răputeri cu cerbicia celor două starețe, care în final o bagă pe nepoată în patul altui bărbat, o căsătoresc pe Anica cu sila, cu altcineva, cu care nu va conviețui decât un timp foarte scurt, restul vieții trăind singură.

În fondul Episcopiei Râmnicului se găsesc nouă epistole – *Dosarul nr. 19, Anul 1834, luna apr(ilie) 2* –, trei dintre ele publicate de Constantin N. Mateescu, în anul 1926³⁶, completate cu altele șase, publicate de Constantin Mateescu după 55 de ani, confirmând dorința psaltului de a-și păstra legătura familială cu Anica.

„*Dela în pricina lui Anton Pann cântărețu(l) pentru soția sa, Anica, nepoata stareței Platonida a Mănăstirii Dintr-un lemn* cuprinde o plângere a psaltului adresată la **30 martie 1834, Departamentul Vorniciei din lăuntru al Principatului Țării Românești**, împotriva stareței schitului *Surpatele*, Elisaveta – sora Platonidei –, care la 24 ale următorului mar(tie) (...), găzduind la mine (...), *cu felurite momenele au scos din fire pă soția mea și au luat-o fără voia ei, cu tot calabalâcul cas(e)i ca să o călugărească*; care și altă dată, de câte ori au găzduit la mine, cu felurimi de făgăduieli o îndemna spre fapta aceasta, care însăși soția mea mi le spunea”³⁷.

Solicitantul cere „ca luând în adâncă băgare de seamă urmarea numitei starețe asupra *unei legiuite căsnici(i), mai vârtos legată și cu prunci*, să binevoiască a porunci unde să cuvine de a le întoarce înapoi aici cu tot calabalăcu(l). Și pă de o parte *soția mea să s(e) așeze în liniștita căsnicie, precum au fost până acum*” (sublinierile îmi aparțin). Semnată de ministru, suplica *Vorniciei*, însoțită de copia jalbei „ce au dat cântărețu(l) Anton Pană”, este înaintată episcopului Râmnicului, Neofit, cu propunerea intervenției de „a nu să sparge casa, având și copi(i) mici și a să strășnici acea stareță ca să se păzească pă vremea viitoare

a nu să mai aluneca la urmări”, care „nu sunt primite nici Biserici(i)”. Soluția ierarhului pare a-i da dreptate petentului și autorizează pe protoiereu să-i dea „pe (h)răpita legiuita soție”.

Petiția fusese precedată de cea adresată episcopiei, care știa „pricina hrăpirii soției mele” și care își făcuse „arhipăstoreasca datorie de ați poruncit ca să fie adusă aici atât *legiuita mea soție, cu pruncul* și apoi calabalâcul”, deoarece stareța Elisabeta a luat-o pe Anica cu lucrurile ei din casa lui Pann. De teama pedepselor ce ar fi urmat, stareța Elisaveta neagă învinovățirile aduse și promite „ardicarea soției sale și acea slujnică”, într-o depeșă din **6 aprilie**. Pentru a căpăta bunăvoința și a-și justifica într-o formă indirectă aducerea la mănăstire a tinerei, ea strecoară acuzații denigratoare la adresa psaltului, că ar fi bețiv și mai ales că ar întreține legături cu negustorii pentru a-și asigura vinderea cărților proprii³⁸. Asocierea vinei legăturilor profesorului cu negustorii pentru a-și recruta cumpărătorii cărților ilustrează reaua credință a reclamantei și servește ca argument și împotriva celorlalte învinovățiri.

Protopopul raportează că „îndată am mers spre cercetare în Schitul Surpatele, unde găsind pe cuvioasa stareță Elisaveta i-am făcut cunoscut toate cele coprinse poruncite în pricina pâri(i) ce a(u) făcut numitul cântăreț pentru (h)răpirea soți(e)i sale”. Înfricoșată de posibilele urmări, stareța minte că Anica ar fi rugat-o s-o aducă cu căruța la Râmnic, „cu trebuință” și nu „a(u) fost fugită sau (h)răpită”³⁹. Stareța Elisaveta înaintează aceeași minciună arhierelui, pretextând că Pann „m-a(u) poftit, zicându-mi că soția dum(nea)lui vrea ca să se mai preumbe”, dorind „a vedea și pă maica, soru-mea” și vrând „câtevași zile pentru schimba-rea aerului și apoi să se întoarcă la casa-și”⁴⁰.

La **12 aprilie 1834**, fostul discipol al profesorului de psaltichie, episcopul Neofit, îi înainta „Cucernicu(lui) pro(topo)p Ilie al plășii Muntelui sud Vâlcea” copia „jălbii lui Anton Pană cântărețu(l)”, poruncindu-i să meargă la *Surpatele* și să rezolve trimiterea femeii la bărbatul său acasă, la București: „de la cuvioasa Elisaveta stareța să ceri a-ți da în mână *pă hrăpita legiuita soție a dascălului Anton* (...) ca să le trimiți aici cu tot calabalâcul lor după cerere”. Precaut și cunoscând viclenia celor două starețe, ierarhul îl previne pe executor că „dacă (...) se va întâmpla ca să tănuiască pă

cerutele fâmei, supt cuvânt că n-are știre, să-i facă arătat că este poruncit a stăruii cu dinadins de a porni aici cu într-adins pe însuși numita stăriță”⁴¹.

La **3 mai 1834** intră în prim-plan stareța Mănăstirii *Dintr-un lemn*, care se plânge episcopiei contra protopopului Ilie Radovici, acuzându-l de agresiuni în demersurile sale pentru împlinirea deciziei arhieresti de trimitere acasă a fugarei, introducând minciuni de tipul celei care se referă la faptul că ea intenționa să îndeplinească porunca, doar că Anica era găzduită de medelnicerul Alecu Bujoreanu, cu al cărei fecior, de fapt, o va obliga să se căsătorească, fără voia ei. Pentru ceea ce ea considera o atitudine agresivă, jignitoare la adresa sa, cere sancționarea protopopului, „canonistică mustrare pentru relele sale întrebuițări”, dar bătaia e mai lungă și îl privește și pe reclamant, ce ar fi acuzat-o pe nedrept pe sora sa, Elisabeta că „i-a(u) răpit-o” pe Anica, „soția dascălului Anton”. Pentru a liniști spiritele și a câștiga timp, ea promite să cunoască și să folosească „toată împrejurarea adevărului aceștii urmăririi”, stareța apelând la aceeași minciună că Anica „era gătită a veni la bărbatul său”. Urmează descrierea descinderii protopopului, împotriva căruia se îndreaptă protestele celei care cere pedepsirea anchetatorului, deoarece „m-am pomenit cu cucernicul protopop Ilie făcându-mi muhaserea (blocarea) în curtea d(omnului) medelnicer Alecu Bujoreanu, unde eram sălășluită. Pentru a agrava nu numai stângăciile protoiereului pe care le acuză a fi „cu nejudecată asprime și cu o înfățișare urâtă, dojenitoare” în fața unor persoane care erau musafiri în casa medelnicerului. Stareța pretinde că anchetatorul nu i-ar fi arătat depeșa arhierescă și „a(u) pus să tragă din casă pe nepoată-mea cu îmbrâncituri, făcând-o necinstită și altele multe”⁴².

A șaptea depeșă este adresată de Alecu Bujoreanu episcopului la **3 mai 1834**, în care acesta, probabil pus de starețe, reclamă pe protoiereu: „Luni 30 apr(ilie), aflându-să la mine în sălaș cuvioasa Platonida (...) împreună cu dumn(ea)ei Anica, nepoată-sa, *soția dascălului Anton*, m-am pomenit cu cucernicul protoiereu Ilie Bără(i)tănescu (...) punând pe o parte străji la porțile curții, iar pe de alta, intrând în casă cu un mare zgomot defăimător asupra maicii starețe, trăgând cu îmbrânciri pă nepoata cuvioșiei sale, a căruia îndărătnică urmare neputând să sufere soția mea (ș)i de

alte obraze ce să întâmplase venite spre vizite”. Părăsitul știa, probabil de la protoiereul Ilie, despre tergiversarea plecării fugarei acasă „după trecerea sfintelor sărbători ale Învierii”, pentru a câștiga timp și „în loc de a pune în lucrare trimiterea soției mele aici, cuvioșia sa a(u) pregătit-o s-o treacă în Transilvania, peste graniță, ca să o lase la celelalte rude de-al sale, iar la vedere au lăsat cuvânt că merge spre facere de băi, precum pentru aceasta poate să facă dovada și ocârmuirea județului, de unde au scos răvaș de drum”⁴³.

Pentru „ca să nu ajungă pricina aceasta la desăvârșita spargere de casă – scrie în concluzie petiționarul, la **7 mai 1834** – eu mă rog prea plecat să binevoiți a scri(e) către ocârmuitorul județului să trimită negreșit pe *legitima mea soție cu pruncul*”⁴⁴.

La **12 mai**, episcopul scrie lui Hrisant Hurezeanu „de a face urmare cu a trimite pă cerutele fâmei, deoarece Platonida „au mijlocit vicleșug (...) de a le trimite peste graniță, după care cucernicul preot pe temeiul poruncii stăruind a le popri prin netrebnice cuvinte”. Scrisoarea reflectă atitudinea stareței care „s-a(u) arătat cu obraznicie și abatere de la ale datoriei” și-i cere „să aducă înaintea-mi pe numita și după ce mai întâi o vei pune înaintea pentru împotriva urmare și nesupunerea cu care s-a arătat (...) pă deoparte să o strășnicești de a nu se mai arăta și pă viitorime cu asemenea fapte”⁴⁵.

În finalul acestei reprize, **Anica este trimisă acasă** și tinerii încearcă salvarea căsniciei lor prin **mutarea lui Pann la Râmnic**, unde trebuie să trăiască numai din leafa de psalt, așa cum precizează plângerea starețelor de pe fila 2 din *Dosarul* 264: „Se apropie doi ani de când iar au venit la orașul Râmnic(u) și s-a(u) tocmit cântăreț la o biserică, însă patima băuturii ce-au avut mai dinainte, din zi în zi se înmulțea, asemenea și dragostea cea multă și nebunească ce au avut asupra-i, din pricina patimii sale iarăși din zi în zi se pierdea și o mână totdeauna fără milostivire”⁴⁶.

Zborul cărturarului este din nou deviat, **mutarea la Râmnic**, permițându-i însă continuarea activității creatoare, așa cum reiese din însemnările de pe anumite manuscrise ale anilor 1836–1837. Biserica era una dintre cele mai importante ale orașului și apare în documente cu ambele denumiri, *Bunavestire* și *Maica Precista*.

diului din 31 martie 1837, care i-a mistuit cărțile lăsate spre vânzare și în 1838 moare mama sa, Tomaida.

„Poetul trebuie s-o fi iubit mult pe Anica – scrie același Constantin Mateescu – din moment ce *lasă Capitala, o situație sigură* (era profesor de muzică la școala națională din București)” și *se mută la Râmnic*⁴⁷ (sublinierile îmi aparțin).

Repriza următoare a despărțirii „cu sila” de aleasa inimii va urma în 1837, deoarece intrigile continuă și căsnicia lor patinează. Mai mult, starețele se plâng episcopului că nepoata lor ar fi fost bătută într-o noapte, scenă care ar fi fost cu puțință după ce Pann a aflat de legăturile amoroase ale celei pe care o iubea atât de mult. Este posibil ca relațiile dintre dascăl și fosta discipolă să fi căpătat și alte semnificații, extremiste, pentru că o altă poezie din tomul al IV-lea al aceleiași cărți (p. 134), cu acrostihul „ANICO, SUFLETUL MEU”, trădează suferințele psaltului:

„Ar fi fost cu mult mai bine
De nu te mai întâlneam,
Că acest dor pentru tine
În inimă nu-l aveam...”⁴⁸

Printre versuri strecurându-se adevărate declarații de dragoste: „Iată îți zic iară,/ Din suflet cu pară,/ că eu te iubesc...”

Despărțită „cu sila” de dascălul-psalt, numai pentru că starețele – și mai cu seamă Platonida – doreau a se răzbuna, Anica *este cununată „fără voie și răvaș protopopesc”*, cu Alecu Milcoveanu, de doi preoți trimiși de mătușile ei, Platonida și Elisabeta, „popa Scarlat și popa Matei de la Mănăstirea *Dintr-un lemn*”, cum arată raportul înaintat episcopiei la 25 noiembrie 1838⁴⁹. **Cununia cu Alecu Milcoveanu**, nepotul medelnicerului Alecu Bujoreanu, ar fi avut loc în **octombrie 1838**, după ce psaltul îi adresase Anicăi versurile:

„Adio, zicând, iubito,
Mă duc și mă osibesc;
Iată îți dau vestea scârbită
Că n-am să te mai iubesc”⁵⁰.

Dar căsnicia forțată, considerată nelegitimă, nu va rezista, **în același an, 1838, Anica despărțindu-se de Milcoveanu** și trăindu-și viața mai departe de una singură. Stareța obligase pe cei doi preoți ai mănăstirii să o cunune pe ascuns, pe nepoată, cu noul partener, cununia săvârșindu-se – cum spun documentele – „fără voie și răvaș

protopopesc”, ceea ce determină suspendarea celor doi preoți ce au oficiat cununia, în noiembrie 1838. Cei doi cercetători amintiți consemnează un ordin al episcopiei de suspendare din serviciu a preoților care au oficiat cununia forțată de Platonida – *Dosar 264/1837* – f.1. Același dosar ne confirmă conviețuirea lui Pann cu Anica, numită aici „împreunarea” lor „ani 9, făcând și 3 copii”. O călugăriță octogenară de la Mănăstirea *Dintr-un lemn*, care l-a prins în viață pe Anton Pann, i-a precizat lui Al. T. Dumitrescu că stareța Platonida „a stăruit să o despartă și reușind, a dat-o după un oarecare Milcoveanu, cu care nu se știe dacă a fost căsătorită” și au avut un parteneriat de viață de scurtă durată⁵¹. Războiul continuă cu răbufniri inimaginare, desprinse din *Dela pentru doi preoți de la Mănăstirea Dintr-un lemn* „popriți de a sluji Sfânta Liturghie”, deoarece *starețele au cununat-o cu forța pe Anica „soția lui Anton Pann”, cu Alecu Milcoveanu*, nepotul medelnicerului Bujoreanu, trecând peste dispozițiile superiorilor ecleziastici și civili, care cereau imperios întoarcerea femeii la Anton Pann. Intenția Platonidei de a o da pe nepoată în brațele lui Alecu este mascată de pretextarea fugii acesteia, deoarece „într-o noapte, bătând-o de moarte, în puterea nopții a(u) fugit prin mahalale la o casă boierească”. Anica ar fi devenit „victimă a unui soț bețiv și brutal” și Platonida se considera îndreptățită să-i despartă, deoarece „împreunarea lor a fost nepravilnică”, așa cum citim pe fila 2 din *Dosar 264/1837*, din documentele citate. Pentru a se răzbuna, stareța refuză să-i primească pe cei doi preoți trimiși în locul celor suspendați, plângându-se apoi că mănăstirea nu mai putea face slujbe din lipsă de preoți, riscând să fie închisă. Din dosarul citat reiese faptul că episcopul decide **anchetarea cazului reclamat**, Platonida vorbind în durele și nedreptele ei acuzații despre trei copii, „nelegiuirea” durând „nouă ani, făcând și trei copii în această diastimă de vreme”⁵².

Jalea despărțirii este immortalizată în versurile purtând titlul *Acum nădejdele mele*, versuri al căror conținut poate fi depistat și în scrisul eminescian:

„Inima-mi de întristare
De-acum nu va mai scăpa,
Ne-ncetat a mea oftare
Curând mă va îngropa”⁵³.

Colaboratorii lui George Călinescu de la Institutul de Istorie Literară și Folclor au descoperit o fotografie a Anicăi la bătrânețe, eronat, considerată aici „cea dintâi soție, cu care a conviețuit nelegitim”⁵⁴, fotografie care ilustrează starea deprimată în care a ajuns la sfârșitul vieții.

Anica Milcoveanu la bătrânețe

Într-o formă mai sintetică, **viața lui cu primele „două neveste” a fost rezumată** astfel în broșura I din *Poezii populare*, tipărită în anul 1846, dar poezia este datată în 1839:

„Cunoscut și știut este
C-am mai fost căsătorit,
Am ținut două neveste
Și nici-una n-a murit.
Una mă lăsă pe mine,
Pe una o lăsai eu,
De-am trăit rău sau bine,
Să ne ierte Dumnezeu.
Șapte ani trăii cu una,
Și mereu m-am judecat!
Gâra, mâră, totdeauna,
Dar în sfârșit am scăpat.
Cu a doua făcui casă
Și la al zecilea an,
Vrând să se facă mai grasă,
*Mă urî și-mi fu dușman...”*⁵⁵

Durerea provocată de noua despărțire trece în stihurile care conțin în acrostih numele Anicăi:

„**A** ochilor mei lumină
S-a stins, a p(i)erit de tot,
Nici a lunii rază lină
S-o vază ei nu mai pot.
Nădejdea vieții mele

S-a dus de tot, s-a răpus,
Necazuri și mâhniri grele
La patimi mari s-a supus.
Inima-mi d'acu nainte
Nu să va mângâia,
Nici de vesele cuvinte
Nu să va îmbuna ea.
Că dacă-n nemulțămire
Petrece sufletul meu
Ce bine! Ce fericire
Poci ca să mai aștept eu.
A, Doamne, Cel ce peste toate,
D-acum morții nu mă da,
Ci d'aste-ntristări mă scoate
Ca să Te poci lăuda”⁵⁶.

Uneltirile celor două mătuși au fost ascultate la episcopie – după lungi tergiversări – și psaltul trebuie să părăsească orașul care-l îndrăgise și strana de la Biserica *Bunavestire*.

Între timp a murit și băiatul lui, **Gheorghită**, iar moartea lui a lăsat urme adânci în sufletul tânărului care-l plânge în versurile ce vor fi publicate în adaosul tomului al IV-lea din *Noul Erotocrit*, tipărit la Sibiu, în anul 1837:

„Bucuria mea în lume
O avusei pe un nume,
Ce îl priveam ca o floare
Și îl iubeam cu dogoare
.....

Eu mă uit, strig după dânsul,
S-a dus, nu-mi aude plânsul,
Întristarea ochii-mi stoarce,
Dar în zadar: nu se-ntoarce!”⁵⁷

Încurcăturile și intrigile țesute au și o **nuanță tragicomică**. În același stagiu râmnicean, Pann finalizează traducerea și tipărește *Noul Erotocrit*, apărut la Sibiu, în 1937, în cinci volume, dedicate celui care susținuse financiar tipărirea: „Dumnea-lui marelui medelnicer Alecu Bojoreanu”, identificat cu unchiul lui Alecu Milcoveanu, viitorul soț vremelnic al Anicăi, care, după o scurtă conviețuire, va rămâne singură până la moarte. La starea materială amintită face aluzie însuși Anton Pann, în adaosul la *Erotocrit*, referindu-se la cea care i-a fost tovarășă de viață, de bucurii și de necazuri timp de aproape zece ani:

„Anii, care îi trăiai
Împreună cu mine,
Nu crez și acum să-i ai

Tot cu același bine...
Nu zic că ședeai pe bani
Și umblai cu caleașcă,
Sau te slujeai de țigani,
Muștele să-ți gonească;
Nu. Căci eu singur am fost,
Cu dragoste la toate,
Bărbat, slugă și rob prost,
Slujindu-ți cât se poate.
Iar tu doamnă te numeai
Ș-a casii stăpână;
Orice doreai și pofteai
Îți era și în mână.
Care dar alt neajuns,
O nemulțămitoare!
Te-a rănit și te-a pătruns,
Să te faci vânzătoare?

Ah, Iudo! Dalila!
De interes orbită,
Vai, amar, seama vei da,

Aspidă otrăvită!”⁵⁸

Sunt versurile invocate de acuzatorii „misoginismului” antonpannesc, ce nu țin cont de starea sufletească a celui „înșelat”.

Un aspect care a făcut să curgă multă cerneală se referă la faptul **dacă Anica a fost sau nu cununată cu Anton Pann**, păreri fiind foarte dispersate, în funcție de documentele avute în vedere: declarațiile celor doi, expuse oral, acuzațiile celor două starețe, amintirile lui Ucenescu, reconstituirile documentare ale diaconului Gheorghe Moisescu etc.

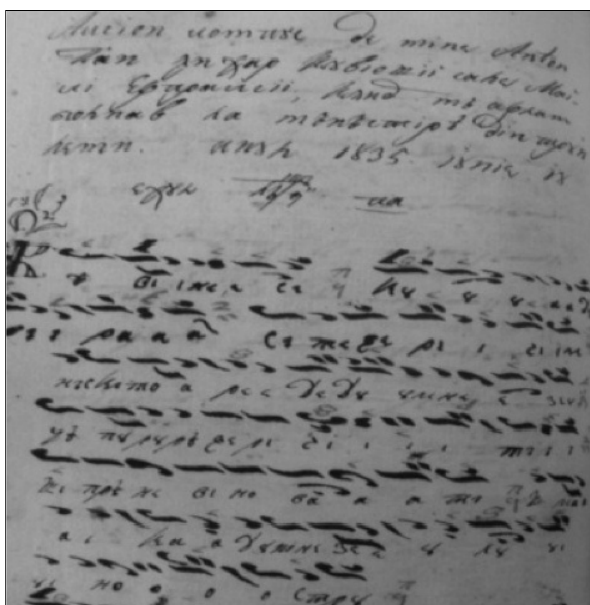
Confuzia ce aparține lui Ucenescu a fost semnalată recent de preotul Zaharia Matei, care aduce în discuție și alte confuzii ale discipolului brașovean al lui Pann, cum ar fi cea referitoare la Lazăr, care ar fi fost fiul Zamfirei nu al Anicăi și conviețuirea cu aceasta din urmă a durat circa zece ani, nu doi⁵⁹. Lucrarea citează din *Ms. B.A.R. 3497*, f. 28 textul lui Ucenescu ce conține multe neadevăruri: „S-au cununat și după doi ani, Anica a(u) părăsit pe bărbat și s-au dus iar la mănăstire, lăsând lui Pann un fiu al lor, anume Lazăr”.

Interesantă pare **recunoașterea de către stareță a statutului nepoatei, considerată în acest document „soția dascălului Antonie”**, o recunoaștere implicită a situației civile a celei care a fost soră de mănăstire și care nu putea să contrazică hotărârea episcopului, evident apărător al

cauzei fostului său dascăl. Și medelnicerul Alecu Bujoreanu folosește aceeași sintagmă în epistola către episcop, „soția dascălului Anton”.

Am arătat mai sus că diaconul Gheorghe Moiescu aduce în discuție, în favoarea variantei că au fost căsătoriți, opisul delor căsnicești al dicasteriei Mitropoliei din București, unde este consemnată desfacerea căsătoriei lui Anton de soția sa, Anica, în anul 1837⁶⁰.

Toate aceste tracasări determină **îmbolnăvirea lui Pann**, ceea ce transpare și din nota de la volumul al IV-lea al *Noului Erotocrit*, în care face referiri la „mai multe întâmplări nenorocite, care poate vă sunt cunoscute” determinate de starea înrăutățită a sănătății, dar și din dedicația axionului din 18 iunie 1835.

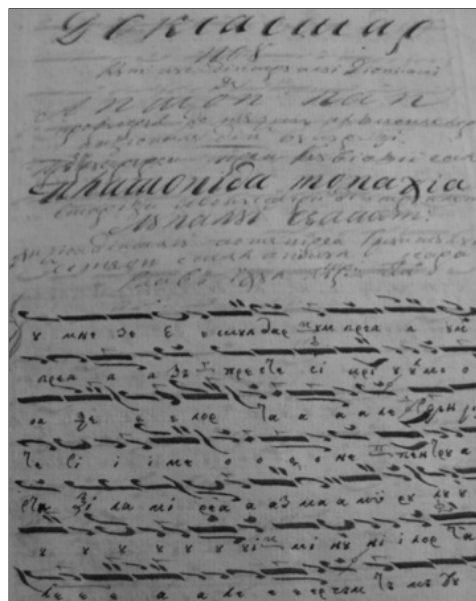

*Axion dedicat maicii Evpraxia
„când mă aflam bolnav
la Mănăstirea Dintr-un lemn – 1835”*

Interesante apar astăzi **legăturile psaltului cu maica stareță de la Mănăstirea Dintr-un lemn**, care au fost mult mai puternice decât se știe și se crede – în pofida protecției exagerate, chiar posesive, asigurată nepoatei. Între cea care veghea asupra comunității monahale vâlcene și tânărul psalt-dascăl au existat și alte legături reliefate de *Manuscrisul nr. 2114 B.A.R.*, unul dintre volumele *Doxastarului* care poartă numele maicii Platonida, căreia îi este dedicat.

Din dedicația versificată deducem alte trei aspecte importante referitoare la relațiile psaltului cu coordonatoarea mănăstirii vâlcene:

– **stareței îi aparținea îndemnul de realizare a tălmăcirii Doxastarului:**

*Doxastar nou compus dintru a lui Dionisie
de Anton Pan(n) – titlu-dedicație
pentru stareța Platonida – Ms. Rom. 2114, f. 2*

„Că de nu-mi da îndemnare

Să compui această carte,

Să o vază-n astă stare

Nimeni n-ar fi avut parte...”;

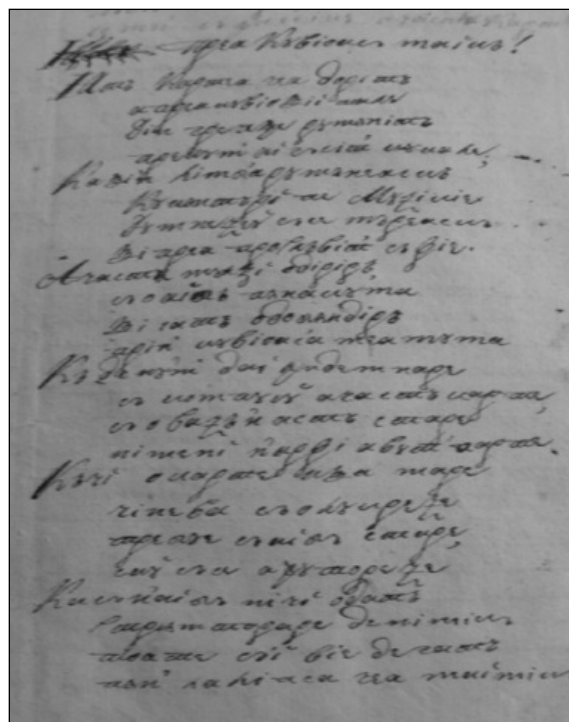
– **stareța Platonida susținuse material realizarea manuscrisului:**

„Căci o carte așa mare

Cineva să o lucreze,

Trebuie să aibă stare,

Sau să se ajutoreze,

*Versuri-dedicație pentru stareța Platonida –
Ms. Rom. 2114 B. A. R., f. 1v*

Ca să n-aibă niciodată
Strâmtorare de nimică,
Toate să-i vie de-a gata
Pân-la lipsa cea mai mică...”

– **tălmăcitorul și susținătorul material doreau să tipărească lucrarea:**

„Zicând toată Valahia:
Dea Dumnezeu să trăiască
Platonida monahia
Ca să o și tipărească.”

La capătul acestei odisei – prezentată pentru prima dată cu toate detaliile bazate pe documente citate la locul lor, în care personajul principal nu este numai Anton Pann, care a acceptat mutarea la Râmnic din Capitală, unde era profesor la Școala Națională, ci și partenera vieții lui timp de zece ani, considerată o adevărată posesiune a mătușilor ei – reapare inevitabila întrebare: **„Ce vină poartă Anton Pann?”**

Am insistat asupra contorsiunilor provocate de mătușile Anicăi asupra relațiilor sentimentale ale partenerei psaltului, timp de circa zece ani, față de Anton Pann, deoarece ele ajută la formularea răspunsului corect la întrebarea de mai sus și contrazice forma rezumativă, dar falsă, la care au apelat alți cercetători grăbiți, ignorând documentele necunoscute până acum.

La sfârșitul proverbelor grupate sub titlul *Despre căsătorie iarăși* din *Povestea vorbii*, găsim aluzii directe la propria și greaua-i singurătate, poezie tipărită în 1846, dar având la sfârșit datarea 1839, cum ne arată exemplarul trecut prin biblioteca mitropolitului moldovean Iosif Naniescu, ceea ce ne dă dreptul să credem în nuanțele autobiografice ale poeziei:

„Mulți doresc singurătatea,
Dar eu de ea sunt sătul,
I-am cunoscut bunătatea:
Mi-a venit acră destul!
Un om singur într-o casă,
Șade ca un surd și mut,
Mânâncă fără de masă,
Doarme fără așternut;
Când pleacă din cas-afară
Drumu-i e fără soroc,
Umblă ca o pierde-vară,
Zăbovind din loc în loc...”⁶¹
Continuate cu autoîndemnurile:
„Aibă-o cui e dorită,
Mai mult nu o voiesc eu.

Cu Dumnezeu înaintea,
Îmi iau inima în dinți,
Mă-nsor, cunună părinte
Și zică-mi toți că n-am minți...”⁶²

Legenda dascălului cu traista în băț în strana Bisericii Olari s-a șters cu desăvârșire pentru a face loc lumescului Anton Pann, care-și săpase într-o scândură de stejar în casă aceste versuri compuse de el, citate după improvizatul „roman” al lui Romulus Dianu:

„Dacă inima îți cere,
Băiete, băiete,
Te-nsoară și-ți ia muiere,
Băiete, băiete.”⁶³

Poezia va fi preluată de revista lui George Barițiu, ce apărea la Brașov, „Foaie pentru minte inimă și literatură”, nr. 16, 16 aprilie 1838, p. 121.

*Catina, soția lui Anton Pann,
care a însoțit ultimii ani ai vieții psaltului*

Cert este că **la 10 februarie 1840** – cum notează singur în testamentul din 1854 –, Pann s-a cununat cu **Ecaterina – Catina – Tinca**, cea de-a treia parteneră de viață, fiica lui Aronache și Nița, părinți care muriseră când fetița era mică.

La căsătorie fata avea 18 ani, locuia la un văr și era analfabetă, așa cum se vede din actele pe care și-a pus degetul în loc de iscălitură. Dar **Tinca** i-a asigurat atmosfera prielnică în care și-a putut desfășura următoarea complexă și benefică activitate cărturărească, deschizătoare de drum pentru cultura românească. În *Spitalul amorului* se găsește poezia ce-i închinase mult mai înainte, cum rezultă din acrostih, confirmând dezideratul formulat în răspunsul la dedicația lui I. Păunescu,

referitor la partenera de viață, care trebuie „ca diamantul păstrată”⁶⁴:

„Tinerete,
Frumusețe
Și-alte daruri, câte sunt,
Isteciune,
’Nțelepciune
La tine-s într-un cuvânt,
Numai una
Te cununa
Firea toată pre pământ;
Căci oricare
Spre’ndreptare
Te-arată cu jurământ:
Altă fire,
Cu-mplinire,
A fi nu-i de crezământ
Afrodită,
Întocmită,
Ești fără de scăzământ”⁶⁵

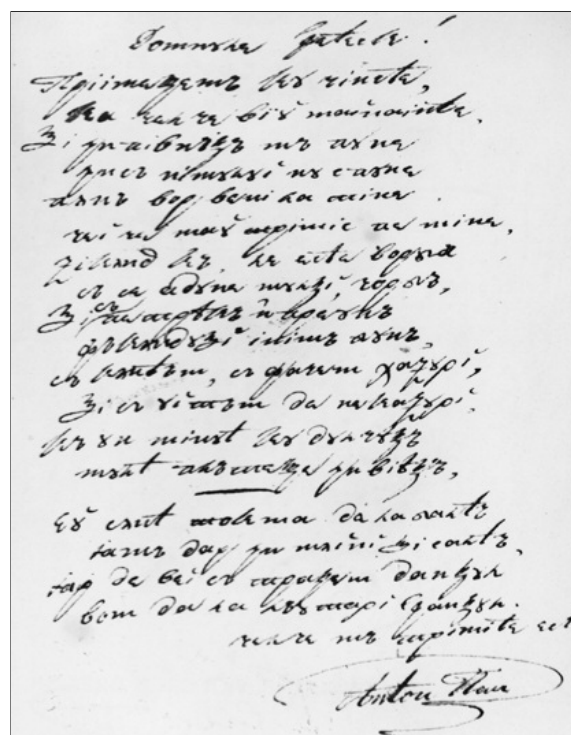
Poezia va fi preluată de revista lui George Barițiu ce apărea la Brașov⁶⁶.

Și asemenea efuziuni lirice la adresa tinerei soții, cu precizarea numelui în acrostih, sau fără menționarea acestuia, abundă în broșurile *Spitalului amorului*. În cea de-a doua broșură a cunoscutei antologii găsim aceste versuri, ale căror incipituri cuprind, de asemenea, în acrostih, numele iubitei, TINCA:

Tu ești zâna mea slăvită.
Tu ești dulcea mea iubită.
Tu ești scump sufletul meu.
Inima mea, tu știi bine
Că o jertfesc pentru tine,
Fii dar precum doresc eu.
Nu-ți cer altă răsplătire
La-nfocata mea iubire,
Ci numai să mă iubești.
Că iubindu-mă, în viață
Vom petrece cu dulceață
Și vei simți că trăiești.
Ah! de ar fi cu puțință
Să fii dup-a mea dorință,
Alt nimic n-aș mai pofti.
Atunci, o, ce norocire!
O, ce mare fericire
Pentru noi s-ar pregăti!”⁶⁷

Preluând cântecul în antologia sa (*Mssul 3497 B.A.R.*, cântul nr. 448, p. 892), George Ucenescu

scrie: „Acest cânt este dedicat de A. Pann frumoasei și diligentei sale soții, a treia, Tincuța”, la sfârșit consemnând anul 1839, „când probabil, a fost creată această poezie”, cum nota Vasile D. Nicolescu⁶⁸. Corelând afirmația lui Vasile D. Nicolescu cu precizările anterioare se impune corectarea datei după cea menționată în manuscris.

Scrisoarea lui Anton Pann –
Domnule Sfetescu, Primește-mă cu cinste

La un alt cânt – *Tu mă cunoști prea bine* – cu numele *Tincuța*, scris tot cu acrostih, rezultat din stihurile mărginașe (*Ms. 3497 B.A.R.*, cântul nr. 458, p. 909), Ucenescu menționează: „Anton Pann – prin aceasta peștește pe frumoasa Tincuța, cerându-i mâna”.

Dacă față de cele dintâi femei nu are decât cuvinte de ocară pentru că l-au părăsit, din motive diferite, pentru **Ecaterina, cea care analfabetă fiind a intuit dimensiunea cărturarului** și i-a fost alături în ultimii ani ai vieții, are numai cuvinte de laudă, așa cum sunt următoarele, notate între cele 93 de strofe ale testamentului determinat de lunga boală din iarna anului 1849, scris la 21 februarie:

„Comoară mi-a fost soția
Care foarte m-a iubit...”

Portretul liric al soției dovedește dragostea sinceră ce i-a unit pe cei doi soți, cum notează în

Adiata din 21 februarie 1849, semnată în calitate de prof(esor al) S(eminarului) Sf(intei) M(itropolii):

„Tovaroș la orice trudă
Numai soția mi-a fost.
Ea a suferit necazuri,
Ea la boale m-a cătat
Și ale lumii talazuri
D-împreună le-a luptat.
Întru toate cu dreptate
S-a purtat cât a trăit,
De nelegiuite fapte
În viață s-a păzit.
La momelile streine
Inima-i nu s-a supus;
Sicret n-a ținut în sine,
Îndată orice mi-a spus.
Mă asculta cât se poate,
Din cuvântu-mi nu ieșea;
Se supunea întru toate:
După voința-mi pășea”⁶⁹.

Unul dintre cei care au vizitat casa din strada Anton Pann, în anul 1940, reținea faptul că **Tinca era numită Antonoaia**, după numele mic al soțului ei⁷⁰.

De aceea, Tincăi îi lasă moștenire tot ce agonisise, chiar dacă în cea mai prețioasă avere erau amintite în document „niște cărți,/ fiind date dintr-aceste/ și pe-afară-n alte părți”, dar mai ales îi încredințează îngrijirea sa după moarte: să-l îngroape la Mănăstirea **Viforâta**, mănăstirea unde urma ca ea să se călugărească:

„Și Catinc-a mea soție
Cu care am căsnicit,
Să-ngrijească precum știe
Și precum i-am rânduit.
La Viforâta să-ngroape
Trupul meu când voi muri,
Ca să mă aibă aproape
Când se va călugări”.

Mănăstirea este situată în vecinătatea orașului Târgoviște, în apropiere de Aninoasa, fiind ctitorită în secolul al XVIII-lea, refăcută în 1827⁷¹, puțin înainte de a oferi găzduire odihnei veșnice protopsaltului Macarie.

Alegerea ca loc de veci Viforâta, unde-și dormea somnul de veci Macarie Ieromonahul, era dictată tocmai de dorința de a fi alături de realizatorul celor dintâi cărți tipărite cu muzică bisericească în limba română, relațiile dintre ei nefiind

cele inventate de unii cercetători, de adversitate și concurență, ci mai curând de complementaritate, deși mai vârstnicul monah nu i-a acordat atenția cuvenită, mai mult ca sigur din cauza diferenței mari de ani și a apartenenței lor celor două lumi diferite: monahală – pentru cel dintâi și mireană – pentru cel secund, aspecte detaliate într-un studiu publicat fragmentar în anul 1997⁷² și în formă completă, în anul 2012⁷³.

Psaltul este conștient că în cei zece ani de conviețuire cu Ecaterina i-a provocat și nemulțumiri, pentru care-și cere iertare:

„Căci ca unul ce în viață
Cu dânsa am petrecut
Și amaruri și dulceață,
Dintr-un pahar am băut;
Într-ale lumii talazuri
Luptându-ne și-n nevoi
Și mângâieri și necazuri
Au putut fi între noi...”

Și confirmă înalta ei ținută morală, „ca una ce, de la anul 1840, februarie 10, în curgerea zilelor vieții noastre în căsnicie, am cunoscut-o cu adevărat temătoare de Dumnezeu în toate poruncile legii”.

Ideea **retragerii la mănăstire a viitoarei văduve** reapare într-un document legalizat la 5 decembrie 1854, prin care ea dona Bisericii *Lucaciu*, unde fusese îngropat soțul ei, doar cu o lună în urmă, casele de pe strada *Taurului*, cu obligația ca aceasta să „împărtășească cu lei 4000, patru mii, și pe sfântul lăcaș *Roșioara*, unde sunt hotărâtă a mă călugări, de voi avea parte de la Dumnezeu și unde o să strămut și oasele răposatului meu soț, după împlinirea a șapte ani”. Biserica avea obligația să le înscrie numele în piatră și în „rândul ctitorilor, la sfânta proscomidie”⁷⁴. Informația echipei conduse de George Călinescu, după care Ecaterina ar fi lăsat, la 31 ianuarie 1854, casele Bisericii Lucaci, conține eroarea datei, la care Anton Pann era încă în viață⁷⁵.

Este drept că ulterior tânăra văduvă, de numai 32 de ani, se va răzgândi, în 1856, după o văduvie de circa doi ani, **căsătorindu-se cu mai tânărul Oprea Demetrescu** și astfel atât ea, cât și tipografia se vor muta, în 1871, la Râmnicu Vâlcea. La centenarul acestuia am arătat că părerile referitoare la intrarea discipolului în posesia tipografiei sunt împărțite, unii susținând că Oprea Demetrescu ar fi

cumpărat-o de la Lazăr, fiul psaltului- tipograf, alții că ar fi moștenit-o prin căsătoria cu tânăra văduvă, Tinca⁷⁶.

Răutăților celor care, pentru a spori dimensiunile „amantlăcului” antonpannesc, vorbesc despre „oarecare” relații mai vechi ale tânărului ucenic, cu soția lui Anton Pann, li se contrapun aprecierile soțului, citate mai sus; nu trebuie scăpat din vedere faptul că ucenicul „acuzat” avea la vremea când sunt proiectate bănuiele, aproximativ 20 ani. G. Dem Teodorescu este primul care introduce suspiciunea unor relații amoroase ale soției lui Anton Pann cu elevul său (este drept, într-o notiță de subsol): „A circulat și rumoarea că oarecare relațiuni existaseră între dâșii de mai nainte, pe când Anton Pann se afla peste Olt la Tismana și la târgul Răureni, în septembrie 1854”⁷⁷.

Dincolo de moralitatea apreciată de soțul ei, există o mărturie din aceeași epocă notată de celălalt discipol al psaltului, George Ucenescu, însemnare ce confirmă **seriozitatea femeii**: „Coconița Ecaterina, tânăra și frumoasa soție a profesorului meu, d. Anton Pann, era curtezată zilnic de un tânăr ciocoiăș măcar numai să o vadă. Era săgetat de frumusețea și drăgănelele acestei coconițe (așa îi ziceam noi, elevii lui Pann, coconiță) [...]. Într-o seară frumoasă de iulie, eu am ieșit la poartă, în uliță, meditând un cântec nou, care trebuia să-l cânt profesorului meu dacă va veni acasă de la vin. Iată vine și coconița la poartă. Într-aceea, iată ciocoiul, târbăcit de dragoste; vrea să sărute mâna coconiței, care l-a(u) respins, simțindu-se vătămată. Atunci grăi ciocoiășul:

„Eu gândeam că mă iubești,
Dar te văd că nu dorești...
Că nesimțitoare stai,
Nădejtile mi le tai.
Zău, mă mir cum de porți uri
Și nu-ți vine să te-nduri
Către cei ce bagi în munci,
Cutare babă s-arunci...”

Acum îi răspunde ciocoiășului coconița foarte mânioasă și cu dispreț:

„Și eu mă mir cum ai fost...
Ci din vorbă te văd prost,
Că fără să te gândești
Te-ai zburdat să te rănești;
Dar îți spui că cum te poartă,
Ocolind ferești, porți,

O să iei niște măciuci

De n-ei putea să de duci...”

Acest dialog al dumnealor, din proză l-am țesut așa cum se vede și l-am tipărit în *Spitalul amorului 6*, spre cea mai mare plăcere a profesorului meu și a soției D-sale⁷⁸.

Semnele aprecierii consoartei sale se văd în cele două testamente, cu deosebirea descoperită de către unii cercetători, constând în diminuarea rolului de stăpână-epitropă a Tincăi, prin dublarea ei în această calitate de către Mănăstirea Cernica în ultimul testament.

Într-adevăr, în 1849, poetul-psalt desemna ca epitrop pe soția sa și „ochiul cel dumnezeiesc”:

„Care scumpa mea soție
A le-ndeplini voiesc
Și epitrop las să-i fie
Ochiul cel dumnezeiesc.
Pe dânsa o las stăpână
Pân-la lucrul cel mai mic,
Scriind cu a însumi mână
Aceste câte le zic”.

În testament, Tinca devine moștenitoare doar pentru „partea a șasea ce i se cuvine din starea mea”, ea fiind în același timp proprietara bunurilor „cele dinaintea nunții, ce sunt însemnate supt iscălitura mea”, precum și casa din strada Taurului și extinderile realizate cu banii arhimandritului Spiridon, egumenul Tismanei, pe care-l numea în dedicația filadei cuprinzând slujba Adormirii Maicii Domnului – hramul mănăstirii, păstrată cu prețuirea cuvenită în biblioteca așezământului – *Manuscrisul românesc nr. 2544 B.A.R.*, datat în 1840, „cu adevărat părinte al părinților și călugăr al călugărilor, cu blândețile, cu smerenia și cu milostivirea întrecând pe toți, ca un următor(i) al Sfântului Nicodim, patronul acestei sfinte monastiri”, psaltul considerându-se „martor la nenumărate faceri de bine, precum și la tipărirea cărților. Spre luminarea neamului și folosul Patri(e)i”.

George Călinescu și colaboratorii săi rețin faptul că **numele celor doi soți este trecut în pomelnicul bisericii pe locul al IV-lea al ctitorilor: Anton și Ecaterina**⁷⁹ și această calitate a fost respectată și de descendenții, respectiv nepoții psaltului, cel mai apropiat de structura bunicului fiind strănepotul său, feciorul feciorului Tincăi, Eugen Radovici, prezentat de Viorel Cosma în calitate de jurist, scriitor și compozitor, membru al

Societății Compozitorilor Români și deținător a două mențiuni de creație George Enescu, cum am văzut anterior.

Cei dornici de elemente șocante nu au sesizat adevăratul „eveniment” de la sfârșitul vieții lui Anton Pann: **la înmormântarea psaltului au fost prezente toate cele trei femei care i-au fost parteneri temporare de viață.**

Un gest excepțional, trecut cu vederea de cercetători, reflectă omenia psaltului. Dacă Zamfira i-a dăruit un fecior, pe Lazăr, Anica i-a dăruit-o pe Tinca, ultima sa soție, Tinca, nu i-a putut îndeplini dorința unui copil și amândoi s-au înțeles să adopte o fată din zona Brașovului. Documente descoperite ulterior oferă detalii în această privință: „Îmi scrii de o fetiță pe care ai găsit-o ca să ne-o trimiți (...) că vrem să o norocim”⁸⁰.

Note bibliografice

¹ Papadima, Ovidiu – *Ipostaze ale iluminismului românesc*, București, Editura Minerva, 1975, p. 195.

² Speranția, Th. D. – *Scriitori vechi: Ienăchiță Văcărescu, Veniamin Costache, Anton Pann (...)*, București, Editura Librăriei Leon Alcalay, 1909, pp. 41–42.

³ Plămădeală, Antonie – *Dascăli de cuget și simțire românească*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1981, p. 306.

⁴ Teodorescu, G. Dem – *Vieața și activitatea lui Anton(u) Pann, cu noțiuni despre istoricul(u) muzicii orientale și despre serdarul(u) Dionisie Fotino*, partea I, București, Tipografia Gutenberg Joseph Göbl, 1893, pp. 73–75.

⁵ Dan, Ilie – *Anton Pann*, București, Editura Albatros, 1989, p. 163.

⁶ Cornea, Paul – *Anton Pann – Bucuriile și necazurile unei existențe modeste*; în: Pann, Anton – *Scrieri literare*, text, note glosar și bibliografie de Radu Albala și I. Fischer, București, Editura pentru literatură, 1963, vol. I, pp. LXV–LXVI.

⁷ Popovici, D. – *Literatura în spirit popular Anton Pann*; în: *Romantismul românesc*, partea I, București, Editura Albatros, 1969, p. 98.

⁸ Bănulescu, Ștefan – *Note despre Anton Pann și proverbe*; în: „Gazeta literară”, București, An I, nr. 34, 4 noiembrie 1954, p. 5 (sublinierile îmi aparțin).

⁹ Arghezi, Tudor – *Anton Pann*; în: „Contemporanul” București, nr. 9(1959), 26 februarie 1965, p. 1.

¹⁰ Foartă, Ștefan – *Prefață*; în: *Anton Pann – Povestea vorbii*, vol. I, București Editura pentru literatură, 1967, p. XI.

¹¹ Săndulescu, Al. – *Un limbut genial*; în: „Steaua”, Cluj-Napoca, An XXXIII, nr.4 (419), aprilie 1982, p. 7.

¹² Predescu, Lucian – *Istoria literaturii române*, București, Editura librăriei Socec, 1936, p. 61.

¹³ Pann, Anton – *Adiata*, 1849; în: Teodorescu, G. Dem – *Operele lui Anton Pann recenziune bibliografică*, partea a II – a, București, Editura Librăriei Socec, 1891, p. 86.

¹⁴ Teodorescu, G. Dem – *Op. cit.*, p. 43.

¹⁵ Călinescu, G. și colectivul de documentare – *Material documentar și știri despre G. Asachi, Gr. Alexandrescu, B.P. Mumuleanu, C. Bălăcescu, Cezar Bolliac, Anton Pann (...)*; în: *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, An. II, Editura Academiei, 1953, p. 214.

¹⁶ Cosma, Viorel – *Muzicieni din România Lexicon biobibliografic*, vol. VIII (P-S), 2005, pp. 154–155.

¹⁷ Pann, Anton – *Adiata*, 1849, publicată de Teodorescu, G. Dem – *Operele lui Anton Pann...*, pp. 81–82.

¹⁸ Teodorescu, G. Dem – *Vieața și activitatea lui Anton(u) Pann...*, p. 29.

¹⁹ *Idem*, p. 30.

²⁰ *Idem*, pp. 82–83.

²¹ *Idem*, p. 32.

²² Micu, Dumitru – *Periplu*, București, Editura Cartea Românească, 1974, p. 20

²³ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Vâlcea, *Fond Episcopia Râmnicului – Noul Severin*, nr. 247 din 11 iunie 1837, ff. 1–2.

²⁴ Pann, Anton – *Poezii deosebite sau Cântece de lume, Din care unele sânt culese de alții, iar altele originale...* 1831, p. 63; Republicată în: *Spitalul amorului*, Ediția a do(u)a, broșura a III-a, 1852, pp. 57–58 – textul și 146–147 – melodia, cântul 18.

²⁵ Teodorescu, G. Dem – *Op. cit.*, p. 35 și 40–41.

²⁶ Cantemir, Traian – *A doua stagiune a lui Anton Pann la Râmnicu Vâlcea*; în: *Studii de literatură*, Iași, Junimea, 1983, p. 17.

²⁷ Teodorescu, G. Dem – *Op. cit.*, p. 75 și p. 39.

²⁸ M(u)t(hu), M(ircea) – *Anton Pann*; în: *Scriitori români* București, Editura științifică și enciclopedică, 1978, p. 346.

²⁹ M(u)t(hu), M(ircea) – *Anton Pann*; în: *Dicționarul scriitorilor români* București, Editura Albatros, 2001, p. 581.

³⁰ Moisesescu, Gh. I. – *O sută de ani de la moartea lui Anton Pann (1854–1954)*; în: „Biserica Ortodoxă Română”, București, An LXXIII, nr. 1–2, ianuarie-februarie 1955, pp. 167–168

³¹ *Idem, ibidem.*

³² Papadima, Ovidiu – *Anton Pann la Râmnicu Vâlcea*; în: Anton Pann – *Studii și comunicări*, Râmnicu Vâlcea, 1969; Republicat în volumul: *Crestomație Pagini de critică și istorie literară, evocări, rememorări, eseuri și versuri – de la 1854 până astăzi...*, p. 170.

³³ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Vâlcea, *Fond Episcopia Râmnicului – Noul Severin*, nr. 247, din 11 iunie 1837, f. 2.

³⁴ Pîru, Al. – *Varia Precizii și controverse*, București, Editura Eminescu, 1972, p. 82.

³⁵ Călinescu, G. – *Material documentar*; în: *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, București, An X, nr. 11, 1961, p. 128.

³⁶ *Acte și scrisori din trecut* comunicate de C.N. Mateescu: *Plângerea lui Anton Pann contra stareței de la*

mănăstirea Surpatele; în: *Arhivele Olteniei*, An V, nr. 28, no(i)em(brie)-dec(embrie) 1926, p. 420.

³⁷ *Idem, ibidem.*

³⁸ Mateescu, Constantin – *Dela în pricina lui Anton Pann cântărețu(l)*; în: „Manuscriptum”, București, An XII, nr. 3(44), iulie-septembrie 1981, pp. 38–39.

³⁹ *Idem*, p. 42.

⁴⁰ *Idem*, 43.

⁴¹ *Idem*, p. 42.

⁴² Mateescu, Constantin – *St. cit.*, p. 44.

⁴³ *Idem*, 47.

⁴⁴ *Acte și scrisori din trecut* comunicate de C.N. Mateescu: *Plângerea lui Anton Pann contra stareței de la mănăstirea Surpatele*; în: *Arhivele Olteniei*, An V, nr. 28, no(i)em(brie)-dec(embrie) 1926, p. 419.

⁴⁵ *Idem, ibidem.*

⁴⁶ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Vâlcea, *Fond Episcopia Râmnicului – Noul Severin*, nr. crt. 1/1837–1838 – Platonida, stareța *Dintr-un lemn* și Elisabeta, stareța schitului *Surpatele*, f. 2.

⁴⁷ Mateescu, Constantin – *Memoria Râmnicului...*, p. 153.

⁴⁸ Pan(n, Anton) – *Noul Erotocrit compus în versuri de...*, tomul al patrulea, Sibiu, Georgie de Klozius, 1837, p. 134.

⁴⁹ Arhivele Naționale, Direcția Județeană Vâlcea, *Fond Episcopia Râmnicului – Noul Severin*, nr. 290 din 25 noiembrie 1838, f. 4.

⁵⁰ Pann, Anton – *Op. cit.* – cântul 47, pp. 93–94.

⁵¹ Dumitrescu, Al. T. – *Amintiri despre Anton Pann*; în: „Căminul nostru”, An I, nr. 35, 12 septembrie 1911, p. 572.

⁵² Arhivele Naționale, Direcția Județeană Vâlcea, *Fond Episcopia Râmnicului – Noul Severin*, nr. 247 din 11 iunie 1837, f. 2.

⁵³ Nicolescu, Vasile D. – *Manuscrisul Ucenescu – Cânturi*, București, Editura muzicală, 1979, p. 336.

⁵⁴ Călinescu, G. și colectivul de documentare – *St. cit., loc cit.*

⁵⁵ Pann, Anton – *Poezii populare de (...)*, broșura I, 1846, p. 38.

⁵⁶ Pann, Anton – *Spitalul amorului sau Cântătorul dorului*, Ediția a do(u)a, broșura a IV-a, București, 1852, în tipografia sa, pp. 41–42 – cântul 16.

⁵⁷ Pan(n, Anton) – *Noul Erotocrit...*, p. 115.

⁵⁸ *Idem*, pp. 149–150.

⁵⁹ Matei, Zaharia – *Profesorul, protopsaltul și compozitorul Anton Pann (1797–1854)*, București, Editura Basila, 2014, p. 44.

⁶⁰ Moisesescu, Gh. I. – *O sută de ani de la moartea lui Anton Pann...*, p. 168.

⁶¹ Pann, Anton – *Poezii populare de (...)*, broșura I, București, în tipografia sa, 1846, p. 33.

⁶² *Idem*, p. 38.

⁶³ Dianu, Romulus – *Legende: Wilde, Eminescu, Pann*; în: „Rampa”, București, An XIII, nr. 3044, 16 martie 1928, p. 2.

⁶⁴ Pann, Anton – *Iubite prietene* (răspuns la dedicația autorului); în: Păunescu, I. – *Orații populare care în unele sate obicinuesc a se zice la nunți, versificate și date la lumină de (...)*, București, în tipografia lui A. Pann, 1848, p. 10.

⁶⁵ Pann, Anton – *Poezii deosebite sau Cântece de lume. Din care unele sânt culese de alții, iar altele originale de (...)*, Tipărite a doua oară, mai îndreptate și adăogate pentru trecerea viețuitorilor, 1837, pp. 67–68; Republicată în: *Spitalul amorului sau Cântătorul dorului*, Ediția a do(u)a, broșura a III-a, București, 1852, în tipografia sa – cântul 6 – pp. 4–42.

⁶⁶ Pann, Anton – *Tinerețe*; în: „Foa(i)e pentru minte inimă și literatură”, Brașov, nr. 16, 16 aprilie 1838, p. 121.

⁶⁷ Pann, Anton – *Spitalul amorului sau Cântătorul dorului...*, Ediția do(u)a, broșura a II-a, București, în tipografia sa, 1852, pp. 70–71 – textul și p. 146 – melodia.

⁶⁸ Nicolescu, Vasile D. – *Un urmaș al lui Anton Pann*, exemplar dactilografiat Biblioteca Uniunii Compozitorilor – M – 9042, p. 96.

⁶⁹ Pann, Anton – *Adiata*, 1849, publicată de Teodorescu, G. Dem – *Operele lui Anton Pann...*, pp. 80–81.

⁷⁰ Dr. N. V. – *Casa lui Anton Pan (sic!)*; în: „Universul”, București, An LVII, nr. 175, 28 iunie 1940, p. 2.

⁷¹ Stoicescu, N. – *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România, I – Țara Românească (Muntenia, Oltenia, și Dobrogea)*, vol. 2, (M-Z, indici) Craiova, Editura Mitropoliei Olteniei, 1971, p. 711.

⁷² Vasile, Vasile – *Macarie Ieromonahul și Anton Pann – două destine diferite pe un drum comun*, în: *Studii și Cercetări de Istoria Artei*, seria Teatru – Muzică – Cinematografie, București, Editura Academiei Române, tom. 44, 1997, pp. 73–78.

⁷³ Vasile, Vasile – *Macarie Ieromonahul și Anton Pann. Destine diferite pe un drum comun*, în: *Byzantion Romanicon*, vol. VIII–IX, Iași, Editura Artes, 2012, pp. 193–224.

⁷⁴ Popescu, Mihai – *Adăugiri la viața lui Anton Pann*; în: „Revista Arhivelor”, București, An IV, 1940–1941, p. 157.

⁷⁵ Călinescu, G. și colectivul de documentare – *St. cit.*, p. 216.

⁷⁶ Vasile, Vasile – *Oprea Demetrescu între tradiție și înnoire în muzica psaltică românească*; în: *Analele Universității din Craiova, Teologie*, An IV, 1999, pp. 179–186.

⁷⁷ Teodorescu, G. Dem – *Vieața și activitatea lui Anton(u) Pann...*, p. 70.

⁷⁸ Nicolescu, Vasile D. – *Manuscrisul Ucenescu – Cânturi...*, București, p. 331.

⁷⁹ Călinescu, G. și colectivul de colaboratori – *St. cit.*, p. 214.

⁸⁰ *Documente și manuscrise literare*, vol. I, alese, adnotate și comentate de Paul Cornea și Elena Piru, București, Editura Academiei, 1967, p. 283.